

Slovenski slavistični kongres
Monošter/Szentgotthárd in Moravske Toplice 2021

SLOVENSKI JEZIK MED SLOVANSKIMI JEZIKI

Uredila Matej Šekli in Lidija Rezončnik
Izdala Zveza društev Slavistično društvo Slovenije

Slovenski slavistični kongres
Monošter/Szentgotthárd in Moravske Toplice 2021

Zbornik Slavističnega društva Slovenije 31

SLOVENSKI JEZIK
MED SLOVANSKIMI JEZIKI

Uredila
Matej Šekli in Lidija Rezoničnik

Zveza društev Slavistično društvo Slovenije
Ljubljana 2021

Zbornik Slavističnega društva Slovenije 31
Slovenski slavistični kongres, Monošter/Szentgotthárd in Moravske Toplice,
30. september – 2. oktober 2021

SLOVENSKI JEZIK MED SLOVANSKIMI JEZIKI

Urednika: Matej ŠEKLI, Lidija REZONIČNIK

Recenzenti: Nikola BENČIČ / BENCISCS Nikolaus, Metod ČEPAR, Aleksandra DERGANČ, Nataša Gliha
КОМАС, Mojca HORVAT, Andreja INKRET, Miha JAVORNIK, Alenka JELOVŠEK, Jelena KONICKA / Елена
КОНИЦКАЯ, Jelena KRES ISAK, David MOVVIN, Mihail OSLON / МИХАИЛ ОСЛОИ, Andreja LEGAN
RAVNIKAR, Mojca KREVEL, Luka REPANŠEK, Brane SENEGAČNIK, Špela SEVŠEK ŠRAMEL, Vera SMOLE,
Marko SNOJ, Đurda STRSOGLAVEC, Matej ŠEKLI, Jana ŠNYTOVÁ, Alenka ŽBOGAR

Tehnični urednik: Rok MRVIČ

Jezikovna karta na naslovnici:

Avtor vsebine: Matej ŠEKLI

Kartograf: Žiga KOKALJ

Vir: ZRC SAZU, Natural Earth, SRTM; © ZRC SAZU

Izdala in založila Zveza društev Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani oktobra 2021.

To delo je ponujeno pod licenco:

Creative Commons mednarodna licenca 4.0: priznanje avtorstva, deljenje pod enakimi pogoji.

Prva e-izdaja. Publikacija je v PDF obliki brezplačno dostopna na spletni strani ZDSDS.

Naslov: <<https://zdsds.si/tiski/zborniki-slavisticnega-drustva-slovenije>>.

Deli besedil so bili pripravljene z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 78126851

ISBN 978-961-6715-40-9 (PDF)

KAZALO

Matej ŠEKLI	
Slovenski jezik in <i>Slavia meridionalis</i>	11

Slovenski jezik med slovanskimi jeziki

Petra STANKOVSKA	
Slovenščina med slovanskimi jeziki – sinhroni pogled na tipologijo izbranih glasoslovnih značilnosti.....	27
Tatjana BALAŽIC BULC, Vesna POŽGAJ HADŽI	
O starih in novih identitetah: knjižni jeziki osrednjejužnoslovenskega prostora	45
Emilija NEŠKOSKA	
Koncept <i>Etimološkega slovarja makedonskega jezika</i>	55
Mladen UHLIK, Andreja ŽELE	
Števniske zgradbe v slovensko-ruski protistavi.....	67

Predzgodovina in predknjižno razdobje slovenskega jezika pri jezikovnem pouku

Luka REPANŠEK	
Indoevropski prajezik, I. del: uvod in glasoslovje	81
Luka REPANŠEK	
Indoevropski prajezik, II. del: oblikoslovje	107
Marko SNOJ	
Praslovanščina.....	151
Vanda BABIČ	
Stara cerkvena slovanščina – ne mati, ampak mogočna sestra.....	163
Matej ŠEKLI	
Notranja in zunanja zgodovina slovenskega jezika v srednjem veku (ok. 550–1550)	187

Slovenski knjižni jezik v drugi polovici 16. stoletja pri jezikovnem pouku

Kozma AHAČIČ	
16. stoletje in jezikovni pouk slovenščine	231
Metod ČEPAR	
Oris sklanjatve samostalnikov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja	243
Andreja LEGAN RAVNIKAR	
Besedotvorne značilnosti knjižne slovenščine 16. stoletja v primerjavi s sodobno (knjižno) rabo.....	253
Alenka JELOVŠEK	
Novi <i>Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja</i> in jezikovni pouk slovenščine.....	263

Andreja LEGAN RAVNIKAR
 Ob izidu *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (A–D)*.....275

Alenka JELOVŠEK
Gorske bukve 1582: znanstvenokritična izdaja279

Slovenski jezik in slovstveno ustvarjanje v Prekmurju s Porabjem

Marko JESENŠEK
 Knjižna prekmurščina – *stari slovenski jezik*.....285

Franci JUST
 Literarno ustvarjanje v prekmurskem knjižnem jeziku297

Porabski Slovenci in njihovi sosodje gradiščanski Hrvati

Marija KOZAR-MUKIČ / MUKICSNÉ KOZÁR Mária
 Slovenci ob Rabi na Madžarskem.....313

Šandor HORVAT / HORVÁTH Sándor
 Gradiščanski Hrvati: kratko o povijesti, kulturi i jeziku.....323

Martina ZAKOCS / ZAKOCS Martina
 Jezikovna krajina slovenskega Porabja.....341

Štefan KARDOŠ
 Funkcija besede *onej* v krajevnih govorih Prekmurja in Porabja353

Slovenski jezik na šolski vertikali in v javni rabi v Porabju

Valentina NOVAK
 Slovenski jezik v osnovnih šolah v Porabju371

Norbert GERENCSÉR
 Poučevanje slovenskega jezika na gimnaziji v Monoštru.....379

Elizabeta EMBERŠIČ ŠKAPER / SKAPERNE ÉMBERSICS Erzsebet,
 Ibolya DONČEC MERKLI / MERKLINÉ DONCSECZ Ibolya
 Poučevanje slovenskega jezika in književnosti na univerzi v Sombotelu383

Marijana SUKIČ / SZUKICS Marianna
 Časopis *Porabje*387

Dušan MUKIČ / MUKICS Dusan
 Bliža se tridesetletnica oddaje *Slovenski utrinki*,
 televizijskega magazina za Slovence na Madžarskem.....391

Attila BARTAKOVIČ / BARTAKOVICS Attila
Radio Monošter.....395

Madžarski jezik, književnost in kultura: kako dobro jih poznamo?

Imre SZILÁGYI

Pomembni dogodki in osebe v madžarski zgodovini 401

András ZOLTÁN

Slovanske izposojenke v madžarščini 415

Előd DUDÁS

Madžarske izposojenke v slovenščini 431

Jutka RUDAŠ

Razvojni lok madžarske proze od 60-ih let prejšnjega stoletja do danes 443

Marija BAJZEK LUKAČ

Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar –
prepletanje klasične in sodobne leksikografije 459

Éva SCHWETTER, Miha SUŠNIK, Tamás KRUSZLICZ, Blaž BOŽIČ, Peter ČERNE

Nove poti do znanja madžarskega jezika:

Učbenik in Delovni zvezek madžarščine za Slovence 2 463**Sodobna slovanska kratka zgodba**

Đurđa STRSOGLAVEC

(Ne)moč besed v kratkih zgodbah Tanje Mravak, Lamije Begagić in Davida Albaharija..... 473

Namita SUBIOTTO

Motiv preobrazbe v kratki zgodbi *Vinska mušica* Venka Andonovskega 481

Blaž PODLESNIK

Kristalni svet Viktorja Pelevina: kratka zgodba, v kateri se nekaj dogaja
in nič ne zgodi ter v kateri se zgodi vse, ker se v njej zgodi literatura
(ali Zakaj bi morala biti tudi proza o drogah – če ne beremo, da bi
prebrali, temveč zato, da beremo – obvezno srednješolsko branje)..... 489

Jana ŠNYTOVÁ

Kratke zgodbe Jana Balabána v kontekstu razvoja kratkega pripovedništva
v češkem okolju 509

Špela SEVŠEK ŠRAMEL

Literarna pot z vlakom: o evropskosti kratke proze Pavla Vilikovskega 517

Lidija REZONIČNIK

Poljska kratka proza: Olga Tokarczuk in *Bizarne zgodbe* 525

O staroindijski, starogrški in rimski književnosti pri pouku slovenščine

Luka REPANŠEK

Očrt staroindijske književnosti 537

Marko MARINČIČ

Imperializem kanona?

Nekaj razmišljanj v zagovor antičnih, renesančnih in svetovnih klasikov 561

Jelena ISAK KRES

Starogrška epika v šolskih klopeh: didaktični pristop k starodavnim epom..... 573

David MOVVIN

Ena tridesetina: *Iliada* v kontekstu celotnega trojanskega mita..... 585

Brane SENEGAČNIK

Antična tragedija 595

Andreja INKRET

Antična komedija med besedo in podobo 605

Književni tematski sklop na splošni maturi iz slovenščine 2022: Čudežni Feliks Andreja Hienga in *Veliki Gatsby* Francisa Scotta Fitzgeralda

Alojzija ZUPAN SOSIČ

Čudežnost Feliksa in Gatsbyja 623

Veronika ROT GABROVEC

Rapsodija v zlatem: F. S. Fitzgerald, *Veliki Gatsby* 641

Sprehod po Monoštru in ustvarjanje Janeza Akvile

Nikoletta VAJDA-NAGY / VAJDA-NAGY Nikoletta

Sprehod po Monoštru, najzahodnejšem mestu na Madžarskem
in središču slovenskega Porabja..... 663

Janez BALAŽIČ

Janez Aquila in njegova slikarska delavnica 669

Utemeljitev priznanj

Franci JUST

Štefan Kardoš..... 679

Marko JESENŠEK

Marija Bajzek Lukač / Lukácsné Bajzek Mária..... 681

Monika KROPEJ TELBAN, Milena Mileva BLAŽIČ

Marija Kozar-Mukič / Mukicsné Kozár Mária in Dušan Mukič / Mukics Dusán..... 685

Iz delovanja zveze društev

Matej ŠEKLI

Gorica, Guriza, Görz, Gorizia – štirje odtenki goriške jezikovne krajine 691

In memoriam

Boža KRAKAR VOGEL

In memoriam Zoran Božič (13. oktober 1951 – 2. junij 2021) – mnogo prezgodaj 701

Rosanna BENACCHIO, Lucyna GEBERT, Francesca GIUSTI FICI, Matej ŠEKLI, Sanja PIRC

In memoriam Andrea Trovesi (9. junij 1971 – 10. junij 2021)..... 707

András Zoltán

Univerza Loránd Eötvösa (Budimpešta), Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko in baltistiko, Katedra za ukrajinistiko /

Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest), Bölcsészettudományi Kar,

Szláv és Balti Filológiai Intézet, Ukrán Filológiai Tanszék

zoltand@staff.elte.hu

Slovanske izposojenke v madžarščini

Prispevek obravnava slovansko-madžarske stike od spornih začetkov do danes. Podrobneje se ukvarja z vprašanjem slovanskega substrata v madžarščini; na podlagi najstarejših slovanskih izposojenk v madžarščini se domneva tudi slovansko narečje bolgarskega tipa v Panonski nižini v času naselitve Madžarov (konec 9. stoletja). Najzgodnejše izposojenke so večinoma prevzete iz teh dveh poznopraslovanskih narečij. Po 12. stoletju že obstaja možnost za uvrščanje slovanskih izposojenk v posamezne slovanske jezike, vendar jih lahko razlagamo hkrati tudi iz več slovanskih jezikov zaradi velike podobnosti med posameznimi slovanskimi jeziki.

1 Začetki slovansko-madžarskih jezikovnih stikov

Madžari so bili v stiku s predniki Slovanov že v času bivanja na vzhodnoevropski ravnini v 9. stoletju. Predniki vzhodnih Slovanov so slovansko ime Madžarov **ogьr-* (od tod starorus. *yъpe*, *yъорскѣи*, ukrajinsko *yъopeць*, *yъорськѣи*, poljsko *Węgrzy*, *węgi-erski*, slovensko *Oger*, *ogerski* 'Madžar, madžarski') prevzeli iz turanskega etnonima **onogur* pred denazalizacijo nosnikov v vzhodno slovanščini, torej pred sredino 10. stoletja. Ta etnonim so Slovani predali drugim evropskim jezikom s posredovanjem srednjegriškega Οὔγγροι, srednjelatinškega (*H*)*ungarus*, (*H*)*ungaria* (angleško *Hungary*, francosko *Hongrie*, nemško *Ungar*, *Ungarn* 'Madžari, Madžarska' (prim. Vasmer 3: 172; Anikin 6: 234–235). Staro ime Slovanov *tót* so si Madžari verjetno izposodili iz baltskih jezikov, prim. staroprusko *tauto* 'država', litovsko *tautà*, latvijsko *tàuta* 'ljudstvo, narod' (prim. Zoltán 2009).

Nekaj zgodnjih slovanskih izposojenk je lahko prešlo v madžarščino iz vzhodnoslovanskih narečij, ko so predniki Madžarov bivali v stepski coni vzhodnoevropske ravnine. Po raziskovalcih so takšne zgodnje vzhodnoslovanske izposojenke npr. *tanya* 'ribiška koča' (prim. starorus. *tonja*), *naszád* 'neka vrsta ladje' (prim. starorus. *nasadъ*) in *halom* 'grič' (prim. starorus. *хълмъ*; Hadrovics 1989: 24; Kniezsa 1955: s. v.). Domnevano je bilo vzhodnoslovansko poreklo še teh besed: etnonim *lengyel* < *lengyen* 'Poljak', *szégye* 'ribiško orodje' < starorus. *sěža* in *varsa* 'vrša' < starorus. *verša* < **vrša* (Kniezsa 1955; EWU: s. v.). Toda brez formalnih kriterijev je težko izpostaviti

tiste besede iz množice zgodnjih slovanskih izposojenk madžarščine, ki so res lahko bile prevzete pred naselitvijo Madžarov v Panonski nižini. To pomeni, da je vzhodnoslovansko poreklo teh besed le domnevano, a ga z vso gotovostjo ne moremo dokazati (Kniezsa 1943: 189; Xelimskij 2000: 414–415; Zoltán 2017a).

Najverjetnejša vzhodnoslovanska izposojenka, ki je bila prevzeta pred naselitvijo Madžarov v Panonski nižini, je etnonim *lengyel* (< *lengyen*), ki izvira iz imena slovanskega plemena **leđjan(e)*. To pleme se je po Konstantinu Porfirogenetu (Λενζανῆνοι, Λενζένιοις, DAI cap. 9, 37) nahajalo na severnih pobočjih Karpatov, kar se dobro ujema s potjo Madžarov v Panonsko nižino preko Karpatov. Toda obstaja starosrb. *Leđanin* 'Poljak' (EWU 2: 888), ki so ga rekonstruirali na podlagi latinskega prevoda (17. stoletje) neke izgubljene srbske kronike iz 16. stoletja in se pojavi samo v zvezi z madžarskimi kralji jagelonske dinastije (Mažuranić 1908–1922: 587). Nadalje je v srbski in hrvaški folklori znano tudi legendarno mesto *Leđan grad*, čeprav je prvič zapisano šele na začetku 19. stoletja. Če prvi del besedne zveze *Leđan* res izvira iz tega imena plemena in ni prešel v srbsščino z madžarskim posredovanjem, kot to svetujejo nekateri raziskovalci (Rj JAZU 5: 955, na podlagi tega tudi ÈSSJa 15: 44), potem so ga Madžari lahko spoznali ne samo »med potjo«, med preseljevanjem s pomočjo vzhodnih Slovanov, temveč tudi pozneje v Panonski nižini, ker je to ime bilo znano tudi v krogu lokalnih Slovanov. Glede tega se je težko odločiti, saj te besede ni v res starih, originalnih srbskih in hrvaških jezikovnih spomenikih.

2 Slovanski substrat v madžarščini

Jezikovni stik Slovanov in Madžarov se je začel torej še pred naselitvijo Madžarov v Panonski nižini (pred koncem 9. stoletja), vendar so jezikovni sledovi tega stika v madžarščini negotovi in teh vprašljivih vzhodnoslovanskih izposojenk ni več od ducata. Množica slovanskih izposojenk v madžarščini se je udomačila po naselitvi (895) v Panonski nižini, kjer so Madžari od naselitve do danes, to je že več kot 1100 let, v tesnem jezikovnem stiku s slovanskimi narodi. Značaj in intenzivnost tega stika sta se sčasoma spremenila, vendar je na madžarščino največji vpliv od vseh drugih tujih jezikov imelo prav slovanstvo. V zadnjem dokončanem razlagalnem slovarju madžarskega knjižnega jezika v več zvezkih (ÉrtSz) je 9,36 % korenskih besed slovanskega porekla. Za primerjavo: v istem slovarju je delež korenskih besed ugrofinskega porekla 10,1 %; slovanskih izposojenk je približno dvakrat več kot turških (4,59 %) ali nemških (5,43 %) (Papp 1967: 52). Toda dodati je treba, da statistika korenskih besed kaže, da pogostost pojavljanja slovanskih izposojenk v madžarskih besedilih bistveno zaostaja za pogostostjo pojavljanja besed ugrofinskega porekla: med 100 najpogostejšimi besedami je le ena beseda slovanskega porekla, in sicer *beszél*, ki je na 90. mestu seznama. Tudi med 1000 najpogostejšimi besedami je približno samo 40 besed slovanskega porekla

ali besed, tvorjenih iz slovanske osnove (v padajočem zaporedju pogostosti: *dolog, szoba, csinál, asztal, munka, dolgozik, ablak, pénz, baj, utca, barát, szabad, udvar, rend, ruha, család, konyha, tiszta, király, beszélget, tiszt, gazda, beszéd, csoda, ebéd, vacsora, drága, német, beszélgetés, szerencse, terem, kabát, micsoda, hiba, szolgálat, szabadság, utcai, óriási, pince, parancs, kulcs, tör*; prim. Füredi, Kelemen 1989).

Razlagalni slovarji seveda vsebujejo samo občna imena. Tudi med lastnimi imeni jih je izrazito veliko slovanskega porekla. Od dobro znanih priimkov so slovanskega porekla na primer: *Babics, Csermanek, Grosics, Horacsek, Janurik, Jeszenszky, Kohut, Kosuth, Lezsák, Medzihradzsky, Mersich, Nemecek, Novák, Prisztás, Riba, Zászkaliczky, Zsilinszky*. Sándor *Petőfi* je tvoril svoj psevdonim s kalkiranjem svojega prvotnega priimka *Petrovics*. Še več je priimkov, ki so nastali z madžarskim poimenovanjem in vsebujejo korenske besede slovanskega porekla, ker so Madžari prevzeli veliko imen poklicov, časti in narodov, ki so pozneje pogosto postali priimki (*Asztalos, Bodnár, Kádár, Kovács, Mészáros/Menszáros/Mensáros, Molnár, Takács; Bán, Császár, Király, Vajda; Görög, Horvát(h), Lengyel, Német(h), Olasz, Oláh, Szász*).

Podobno je tudi z zemljepisnimi imeni: Madžari so prevzeli veliko zemljepisnih imen iz slovansčine: *Balaton* ('blaten, močvirnat'), *Csongrád* ('črni grad'), *Csorna* ('črn'), *Keszölc* ('majhna cerkev'), *Légrad* ('grad na levi strani'), *Nógrád* ('novi grad'), *Pécs* ('krušna peč'), *Pest* ('jama' – prvotno se nanašalo na Budim), *Szeleste* ('nastanitev'), *Tapolca* ('topel izvir, vrelec/potok'), *Visegrád* ('grad na višini'), *Zagyva* ('sajast, temne barve'). Tudi z madžarskim poimenovanjem je nastalo precej zemljepisnih imen, ki vsebujejo slovanski koren, oz. slovanske korene. Razlog tega je, da so jih naši predniki tvorili iz apelativov slovanskega izvora, zato so v zemljepisnih imenih pogoste osnove kot *király, patak, puszta, szabad, szent, szerda, szombat*, ki se lahko celo nakopičijo v posameznih zemljepisnih imenih: toponim *Szentkirályszabadja* je gotovo nastal z madžarskim poimenovanjem, čeprav so vsi deli zloženske živa občna imena s samostojnim pomenom in slovanske izposojenke (*szent* < *svęťъ, *király* < *kralъ, *szabad* < *svobodъ; -ja pa je madžarska pripona).

Zato je samoumevno, da so se klasični predstavniki madžarske slavistike – Oszkár Asbóth (1852–1920), János Melich (1872–1963), István Kniezsa (1898–1965), László Hadrovics (1917–1997), Lajos Kiss (1922–2003) – ukvarjali z raziskovanjem slovanskih prvin madžarščine, ki jih obravnava tudi poseben etimološki slovar (Kniezsa 1955). V tem temeljnem delu je 1252 besed, ki so gotovo slovanskega izvora. 484 jih je živih v knjižnem jeziku, 694 jih je dialektizmov in 74 jih je že zastarelih (Kiss 1994).

Slovanske izposojenke v madžarščini so najprej zanimale slovanske raziskovalce. Prvi korak je napravil Dalmatinec Faust Vrančić (1551–1617), ki je svojemu petjezikovnemu slovarju kot prilogo dodal seznam 305 hrvaško-madžarskih besed (*Vocabvla Dalmatica quae Vngari sibi vsvrparvnt*, Verantius, 1595, str. 118–123). V času pred

nastankom znanstvenega jezikoslovja sta Slovak Štefan Leška (1757–1818) (prim. Lešchka 1825) in Moravec Gregor Dankovszky (1784–1857) (prim. Dankovszky 1833) predlagala slovanski izvor precej madžarskih besed. Prvo povzemajoče znanstveno delo o tej temi je prav tako napisal raziskovalec slovanskega porekla, in sicer Slovenec Franc Miklošič (1813–1891) (Miklosich 1871; prim. Zoltán 1992). V raziskovanju slovansko-madžarskih jezikovnih stikov je dosegel izredne rezultate Jevgenij Helimskij (1950–2007) iz Rusije v 20. stoletju (prim. Xelimskij 2000: 404–466; Stachowski 2009).

Najpomembnejši raziskovalci madžarske slavistike 20. stoletja (János Melich, István Kniezsa, László Hadrovics, Lajos Kiss, Imre H. Tóth) in po njih tudi najpomembnejši madžarski jezikoslovci (Géza Bárczi) so priznali, da je v madžarščini veliko slovanskih izposojenk. Kljub temu so pomen tega dejstva poskusili zmanjšati s tem, da je bil prvotni slovanski vpliv na madžarščino velik, a da posamezni slovanski jeziki (ruščina, bolgarščina, srbsščina, hrvaščina, slovenščina, slovaščina, češčina, poljščina, ukrajinščina itn.) na madžarščino niso imeli večjega vpliva kot kateri koli drugi jezik, s katerim je bila madžarščina v stiku skozi svoj zgodovinski razvoj. Po tem mišljenju so posamezni slovanski jeziki bili v stiku z madžarščino od samih začetkov skupnih stikov, podobno kot je danes na jezikovnih mejah pri zamejskih Madžarih. Klasično pojmovanje te teze pri Melichu: »In če bomo sčasoma za vse slovanske izposojenke lahko dokazali, iz katerega jezika so prevzete, bomo videli, da čeprav je slovanski vpliv v našem jeziku res velik, vpliv posameznih slovanskih jezikov ni večji od starega turškega ali italijanskega vpliva« (Melich 1910: 31).

Slovanski jeziki so drug drugem podobni, kar je prepoznavno tudi danes. Po eni strani gre za to, da je bil prajezik Slovanov, tj. praslovanščina, ki so jo govorili na relativno majhnem območju (med srednjim tokom Visle in Dnepra), dokaj enoten do 6. stoletja po Kr. Praslovanščina se je začela diferencirati šele v dobi velike slovanske ekspanzije v 7. in 8. stoletju in razvoj posameznih slovanskih jezikov se je končal šele v 12. stoletju (prim. Troubetzkoy 1922). Po drugi strani gre za to, da slovanski jeziki niso samo živeli v neposredni geografski bližini, temveč so bili v stalnem jezikovnem in kulturnem stiku drug z drugim. Torej Madžari v Panonski nižini in njeni soseski na koncu 9. stoletja niso bili v stiku s posameznimi slovanskimi jeziki, ampak s različnimi narečji razpadajoče praslovanščine, v kateri se je že začela diferenciacija. Iz tega sledi, da v zgodnjem obdobju slovansko-madžarskih stikov, ki je trajalo do 12. stoletja, še ne moremo govoriti o slovenskih, bolgarskih, hrvaških, slovaških itn. izposojenkah, ker je jezikovni razvoj teh jezikov še trajal. Stare slovanske izposojenke v madžarščini so lahko prevzete iz starih oblik katerega koli slovanskega jezika v času naselitve Madžarov (npr. starejše oblike besed kot *bab*, *bába*, *dajka*, *déd*, *ikra*, *mák*, *patak*, *rák*, *széna*, *szita* so približno enake tudi v sodobnih sosednjih slovanskih jezikih).

Drugo obdobje prevzemanja slovanskih prvin se razlikuje od tistega prvega tudi glede kakovosti. Takrat so na madžarščino vplivali že dobro diferencirani sosednji slovanski jeziki, ki so se precej tudi medsebojno razlikovali, saj s pomočjo njihovih glasoslovnih in kulturnih značilnosti lahko ugotovimo, da je npr. *kótyavetyél* prevzeto iz srbsčine, *pesztonka* iz slovaščine, *harisnya* je ukrajinskega, *pogrom* pa ruskega porekla. Med dvema obdobjema je še ena temeljna razlika. Stare slovanske izposojenke se pojavijo na celotnem jezikovnem prostoru in skoraj na vseh pomenskih poljih, zato te besede niso prešle v madžarščino s stikanjem na jezikovnih mejah, ampak z asimilacijo večjih skupin slovansko govorečega prebivalstva v osrednjih delih Panonske nižine (Balassa 1937: 46). Od pomembnih tujih raziskovalcev te problematike v bližnji preteklosti je Jevgenij Helimskij zastopal in z dokazi potrdil stališče, da so Madžari stare slovanske izposojenke prevzeli predvsem z asimiliranjem slovanskega prebivalstva v osrednjih območjih Panonske nižine, ne pa na njenih robovih med stikanjem s sosednjimi Slovani (Xelimskij 2000: 418–434).

Stališče Jevgenija Helimskega, da so najstarejše slovanske izposojenke v madžarščini substratne in izvirajo iz poznopraslovanskega narečja (po Helimskem panonskoslavensko narečje), ki so ga govorili Slovani v Panonski nižini, ki so se pozneje popolnoma asimilirali, zelo jasno, je treba njegove preveč kategorične trditve malo dopolniti. Po eni strani so bili Madžari v stiku tudi s sosednjimi slovanskimi jeziki in ne samo s tistim, ki so ga govorili lokalni Slovani. Seveda je veliko manj zgodnjih izposojenk, ki so posledica obrobni jezikovnih stikov, od tistih izposojenk, ki so bile prevzete od tukajšnjih Slovanov med dolgoletnim sobivanjem z njimi. Kljub temu so izpričane in njihovo pot lahko spremljamo (prim. npr. *hálát ad, karácsony, pitvar*; prim. Zoltán 2015). Po drugi strani se je Helimskij trudil, da bi panonske slovanščine predstavil kot enotno narečje, vendar s podrobno analizo lahko ugotovimo, da gre vsaj za dva tipa slovanskega narečja.

Glede na to, da ohranjenih jezikovnih spomenikov asimiliranih Slovanov Panonske nižine ni, so edini vir za raziskovanje njihovega jezika pač stare slovanske izposojenke v madžarščini oziroma njihove narečne značilnosti. Eden jezik dajalec je nedvomno bila tista panonska slovanščina, ki je bila južnoslovansko-zahodnoslovansko prehodno narečje. To narečje je bilo most med jeziki prednikov današnjih Hrvatov in Slovencev ter prednikov Moravcev in zahodnih Slovakov, ki je bilo razširjeno v večjem delu Prekdonavja. V tem narečju so se zahodnoslovanske jezikovne značilnosti prepletale z južnoslovanskimi. Zahodnoslovanska značilnost je razvoj psl. **ort-*, **olt-* > **rot-*, **lot-* na vzglasju, kar se je v madžarščini spremenilo v *a-*: madž. *rab* < panonsko slovan. **robъ* < zgodnje psl. **orbъ*, madž. *lakoma* < panonsko slovan. **lokoma* < zgodnje psl. **olkoma*. Zahodnoslovanska značilnost panonske slovanščine je tudi ohranitev psl. **dl* (v južnoslovanskih jezikih **dl* > *l*), kar se je v madžarščini razvilo v *ll* (**vidla* > *villa*, **motovidlo* > *motolla*). Obenem pa razvoj psl. **tj* in **dj* kaže na južnoslovansko

narečje oziroma na narečje prednikov Hrvatov in Slovencev: na mestu **dj* je v madžarščini *gy* (prim. hrv. *đ*): madž. *megye* < psl. **medja* (prim. hrv. *mèđa*), madž. *ragya* < psl. **r̥dja* (prim. hrv. *řđa*). Refleks psl. **tj* je v madžarščini *ty* ali *cs* (prim. hrv. *ć* in sln. *č*): madž. *parittyá* < panonsko slovan. **pratja* < zgodnje psl. **portja* (prim. hrv. *prāća*, sln. *prāča*), madž. *lencse* < psl. **letja* (prim. hrv. *lēca*, sln. *lēča*).

Poleg tega narečja je na tem prostoru obstalo še eno drugo narečje, v katerem se namesto psl. **dl* nahaja *l*, tako kot v večini južnoslovanskih in vzhodnoslovanskih narečij. Ta *l* je ohranjen tudi v madžarščini: madž. *zab(o)la* < južnoslovan. **zobalo* < psl. **zobadlo*, madž. *nyoszolya* < južnoslovan. *nosilo* < psl. **nosidlo*. Iz psl. **ort-*, **olt-* na vzglasju se je razvilo *rat-*, *lat-* kot v vseh južnoslovanskih narečjih, kar se odraža v madžarščini kot *rá-* (za *la* ni primera): madž. nar. *rásza* 'sadika' < južnoslovan. **rasadъ* < **raz-sadъ* < psl. **orz-sadъ* (izpeljanka iz glagola **orz-saditi* 'razsaditi'), prim. bolg. *rászad* 'razsad, rzasaditev', hrv. *ràsa* 'razsad, rzasaditev, sadika'; madž. zastar. *rászt* 'otekanje vranice' < južnoslovan. **rastъ* < psl. **orstъ*, prim. hrv. *ràst* 'rast'; (nekoč) 'bolezen vranice'. Refleksa psl. **tj* in **dj* sta *št* in *žd*, prav tako kot v stari cerkveni slovanščini, stari bolgarščini in sodobni bolgarščini: madž. *nyüst* < starobolg. *ništi* < psl. **nitji*, madž. *mostoha* < starobolg. *maštexa* < psl. **matjexa*, madž. *mezsgye* < starobolg. *mežda* < psl. **medja*, madž. *rozszda* < starobolg. *r̥žda* < psl. **r̥dja*. Vse te značilnosti lahko razlagamo samo iz bolgarščine oz. bolgarskega tipa slovanskega narečja (prim. Zoltán 2013).

Tukaj navedeni primeri bolgarskega tipa so razširjeni po vsem madžarskem jezikovnem prostoru. Verjetno je takšna bila tudi zastarela beseda *rászt*, ker ni podatka, da bi to bil dialektizem. Glede razširjenosti tega narečja bolgarskega tipa nam je v pomoč edino beseda *rásza* 'sadika'. Ta dialektizem se pojavi večinoma le na slovaško-madžarski jezikovni meji, toda te besede v sosednji slovaščini ni (drugače bi bila domnevna izhodiščna oblika **rozsad*). Za ugotovitev razširjenosti tega narečja v Panonski nižini so nam v pomoč tudi zemljepisna imena s sestavino *pest*. Psl. **ktъ* se je razvilo v *št* od vseh slovanskih jezikov samo v bolgarščini (psl. **pektъ* > starobolg. *peštъ* > madž. *pest* 'krušna peč, jama'). Ta beseda ni samo glasoslovni, temveč tudi semantični bolgarizem. Ustreznice psl. **pektъ* so prisotne v vseh slovanskih jezikih, vendar samo v pomenu 'peč, krušna peč'. Pomen 'jama', ki je nastal s pomenskim prenosom je izpričan samo v bolgarščini: *pešt* 'peč, krušna peč; jama', toda ta pomen je znan že tudi v stari bolgarščini: *peštъ* '1. kemence, 2. barlang' (SJS 3: 32). György Dénes je zbral in analiziral zemljepisna imena s sestavino *pest* v pomenu 'jama' – *Pest pataka*, *Pes(t)kő*, *Kőpes(t)*. Ta zemljepisna imena so razširjena od Budimskega gričevja do Bükka, nadalje severno od tega območja, in sicer od doline Váha do severnega Borsoda (Dénes 2009). István Kniezsa (1963: 28–32) še ni poznal vseh zemljepisnih imen s sestavino *pest*, za katere je György Dénes pozneje na terenu preveril, ali prvotno pomenijo 'krušna peč' ali 'jama'. Toda Kniezsa je bil v luči svojih podatkov o teh zemljepisnih imenih v pomenu 'jama'

prepričan, da je slovansko prebivalstvo, ki je živelo tukaj že pred osvojitvijo domovine s strani Madžarov, govorilo južnoslovansko narečje bolgarskega tipa. Ta zemljepisna imena se nahajajo od okolice Budimpešte do hribovja Bükk, torej je slovansko prebivalstvo živelu južno od pogorja Börzsöny–Cserhát–Mátra–Bükk. Raziskave Györgya Dénesa so pravzaprav razširile ta prostor z zemljepisnimi imeni s sestavino *pest* nekdanjih županij Hont in Gömör na slovaški strani današnje državne meje.

Upoštevanje bolgarskoslovanskega substrata zahteva prevrednotenje kronologije slovanskih izposojenk, ki odražajo nekdanja nosna samoglasnika. Denazalizacija v bolgarščini se je vršila bistveno pozneje kot v vzhodni slovanščini (o kateri imamo točne podatke) in panonski slovanščini (kolikor se to da predpostaviti na podlagi sosednjih jezikov – hrvaščine, slovenščine in slovaščine).

Iz tega sledi, da slovanske izposojenke, ki zrcalijo slovanski nosni samoglasnik (tukaj navedemo samo najbolj znane – *bolond, csombor, donga, dorong, galamb, gomba, gerenda, goromba, konkoly, konc, korong, lengyel, lencse, lanka, munka, abroncs, péntek, pizstráng, porond, rend, rombol, szombat, szomszéd, szent(el), szerencse, tompa*) niso bile nujno prevzete v nekih desetletjih neposredno po naselitvi Madžarov (in v Prekdonavju), ampak so lahko bile prevzete v 11.–13. stoletju, vendar na srednjem in vzhodnem ter severovzhodnem delu jezikovnega prostora vsaj do takrat, ko Madžari še niso asimilirali bolgarskoslovanskega prebivalstva. To pomeni, da para *menszáros* ~ *mészáros*, *donga* ~ *duga* nista bila nujno prevzeta v različnem obdobju, ampak sta lahko prevzeta vzporedno na različnih lokacijah, tj. da sta različici.

Za sklepanje o slovanskih jezikovnih/narečnih predodobah moramo upoštevati tudi časovno zaporedje in prostorsko razširjenost glasoslovnih sprememb. Sprememba *y > i* se začne na primer na jugozahodu (današnji hrvaški in slovenski jezikovni prostor) že v 9. stoletju, na jugovzhodu (današnji bolgarski jezikovni prostor) pa šele v 13. stoletju in na severozahodu v 14.–15. stoletju. Torej pri Slovanih na Ogrskem lahko prideta v poštev dve vrsti izgovora v 10.–12. stoletju. Res je, da se je *y* razvil v *i* tudi v madžarščini, ampak madžarščina je ohranila nekdanji *y*, kar razlagamo s tem, da v teh besedah ni vokalne harmonije: *vydra > vidra*, *vyžigati > vizsgál*. Isti slovanski koren je bil lahko prevzet tudi z *i*: *styd(iti) > szidok*, toda *styděníje > szígyen* ~ *szégyen*.

Za ugotovitev starosti je primernejša usoda slovanskih polglasnikov (*ь, ъ*). Njuno drugo ime je reducirana samoglasnika, a to je napačno poimenovanje, ker sta bila v 10.–11. stoletju še polna samoglasnika, ki so ju lahko identificirali tudi neslovanski govornici. Tudi kasneje sta upadla le v določenih položajih, saj sta se v drugih položajih razvila v druge kratke samoglasnike. Po Gyuli Décsyju smo lahko prepričani, da so ju v 10.–11. stoletju izgovarjali takole: *ь* so izgovarjali kot kratek *u*, *ъ* pa kot kratek *i*, oz. kakor pravi previdno Décsy (1958: 384), sta to bila samoglasnika, ki so ju Finci in Madžari slišali kot kratek *u* in kratek *i*. Isto je tudi pri starih slovanskih izposojenkah v grščini,

prim. srednjegr. (od 13. stoletja) χουμέλι, novogr. χούμελι 'hmelj' < slovan. **χъmelь* 'hmelj' (prim. Zoltán 1979: 472).

O besedi *pisztráng* (< *рѣstroгъ*) (1261: *Pistrungus potoc* 'potok s postrvmi', TESz 3: 216), ki je izpričana od 13. stoletja in se pojavlja v okolici Košic, trdimo, da je zelo verjetno bila prevzeta pred 12. stoletjem, ko »so prvi polglasnik še izgovarjali« (Kniezsa 1955: 424). V tem položaju je bil palatalni *ь* v šibki poziciji v sosednjih slovanskih narečjih, pozneje je povsod izpadel (prim. slš. *pstruh*, polj. *pstrag*, ukr. *ncmpyз*). Zaradi tega bi bolgarskoslovanska oblika iz 12.–13. stoletja, v kateri je bil še nosnik, bila prevzeta ne kot *pisztráng*, ampak kot **pasztrang*. V tako imenovanih krepkih položajih je slovan. *ь* imel enak razvoj v madžarščini kot slovan. *u*. Slovanska beseda *sluga* je preko oblike **szuluga* (okrog 1138 *Sulgadi*, 1228 *Zuluga* TESz 3: 777) postala *szolga*; podobno je iz slovan. **blъxa* (po 1228 *Bolchas* TESz. 1: 332) na koncu postala *bolha*. To pomeni, da ima madžarščina enak refleks tako za slovan. *ь* kot za slovan. *u*. Mislim pa, da je madž. beseda *takács*, ki je izpričana od 14. stoletja, prevzeta iz poznejše oblike **tkač*, tj. brez obeh polglasnikov *ь* (**tkač* > *takács* kot **brat[ь]* > *barát*). V starih slovanskih izposojenkah imata tudi slovan. *ь* in slovan. *i* enak refleks. V madžarščini se je *i* v istem položaju razvil tako v slovan. samostalniku *čbstь* > *tiszt* (okrog l. 1315 *tiftef* TESz 3: 924; prim. Kniezsa 1955: 524–525) kot tudi v slovan. pridevniku *čistь/čista/čisto* > *tiszta* (okrog 1350: *tiftan* TESz 3:925; prim. Kniezsa 1955: 525–526) kot tudi se je razvil *i* iz obeh samoglasnikov v besedi *igríc* (< slovan. **igrьcbь*, Kniezsa 1955: 221).

Stare slovanske izposojenke so se v veliki meri prilagodile madžarskemu glasoslovnemu sistemu. Zaradi madžarske vokalne harmonije gre za izravnavo v smeri slovanskega naglašenega samoglasnika (*oběďь* > *ebéd*, *četa* > *csata*), redko pa v obeh smereh (*čeljadь* > *cseléd* in *család*, s poznejšim razlikovanjem pomena). V takratni slovanščini je vladalo pravilo odprtih zlogov, torej so se zlogi lahko končali le na samoglasnik. To ni bilo obvezno v madžarščini, kjer so celo samoglasniki v odprtih zlogih večinoma izpadli (*mъlynarь* > *molnár*, *malina* > *málna*). Odprti zlogi so v slovanščini lahko imeli več soglasnikov pred samoglasnikom. Tega madžarščina ni prenesla, zato je prišlo do sprostitve teh soglasniških skupin. To se je lahko uresničilo z dodajanjem samoglasnika na vzglasju (*stolь* > *asztal*, *stlьpь* > *oszlop*), z vrinjenjem samoglasnika (*bratь* > *barát*, *brazda* > *barázda*, *vražiti* > *varázsol*) ali z disimilacijo soglasniškega sklopa v vzglasju (*xvala* > *hála*, *styđiti* > *szid*, *svęťь* > *szent*, *Stanislavь* > *Szaniszló*, *Vladislavь* > *László*). S temi in podobnimi glasoslovnimi spremembami so se stare slovanske izposojenke tako uspešno prilagodile madžarščini, da jih brez znanja katerega koli slovanskega jezika ni mogoče prepoznati kot slovanske. V mnogih primerih so zelo daleč od svojih slovanskih predpodob (prim. npr. **služьba* > *szolozsma*, *stranьnikь* > *zarándok*).

Skupaj s slovanskimi izposojenkami so se v madžarščini zgodaj pojavili tudi kalki, ki so nastali po slovanskem vzorcu: *kedd* 'torek' < *keted* 'drugi' (prim. madž. *két*

~ *kettő* ‘dva’) < **vьtorьnikъ*/**vьtorьkъ* ‘drugi dan v tednu’ (medtem ko so imena drugih dni v madžarščini slovanske izposojenke (edina izjema je *vasárnap*): *szerda/szereda* ‘sreda’ < **srěda* < **serda* ‘sredina (tedna)’, *csütörtök* ‘četrtek’ < **četvьrtьkъ* ‘četrtri (dan v tednu)’, *péntek* ‘petek’ < **peťьkъ* ‘peti (dan v tednu)’, *szombat* ‘sobota’ < **soьbota* < srednjegr. **σάββατον*); *tizenegy* (< *tiz-en-egy*) ‘11’, dobesedno: ‘10 + na + 1’ < *(j)*edinъ na desetę*; madžarščina je slovanski model razširila tudi na številke od 21 do 29: *huszonegy* ‘21’, dobesedno: ‘20 + na + 1’ itn. Izmed kalkov lahko omenimo tudi besedo *világ*, ki je prvotno imela pomen ‘svetloba, lux’, pozneje pa pod vplivom slovan. < **svěť* ‘mundus, lux’ pridobila tudi pomen ‘mundus’ (Kiss 1976; Zoltán, Janurik 2018). Slovansko-madžarska dvojezičnost je pustila svoje sledove tudi v tавтолоških toponimih: *Ácsteszér* (madž. *ács* ‘tesar’ + slovan. **tesarь* ‘isto’), *Kálsár* (slovan. **kaľ* ‘blato’ + madž. *sár* ‘isto’), *Lippahárs* (slovan. **lipa* ‘lipa’ + madž. *hárs* ‘isto’; Kiss 1979).

Skupaj z izposojenkami so bile prevzete tudi nekatere slovanske pripone, ki se pojavljajo tudi pri tvorbi neslovanskih besed. Pripona *-ár/-ér*, ki je bila odvzeta od samostalnikov s slovansko pripono **-arь* (*bodnár* ‘sodar’ < **bьdьnarь*, *gerencsér* ‘lončar’ < **gьrьnьčarь*), se je lahko pridružila mnogim madžarskim korenem, npr. *futár* ‘kurir’ : *fut* ‘teči’, *tanár* ‘učitelj’ : *tanít* ‘učiti’, *pincér* ‘natakar’ : *pince* ‘klet’ (< **piььnica*; po vzorcu nem. *Keller* : *Kellner*), *vezér* ‘vodja’ : *vezet* ‘voditi’. Pripona *-nok/-nök*, ki je bila odvzeta od slovanskih samostalnikov s pripono **-bnikъ* za poimenovanje časti na kraljevem dvoru (*asztalnok* < **stolьnikъ*, *udvarnok* < **dvorьnikъ*), v 18.–19. stoletju, v obdobju jezikovne reforme, je bila dodana mnogim neslovanskim korenem: *hivatalnok* ‘uradnik’ : *hivatal* ‘urad’, *írnok* ‘pisar’ : *ír* ‘pisati’, *hírnök* ‘glasnik’ : *hír* ‘vest’, *mérvnök* ‘inženir’ : *mér* ‘meriti’ (< **měriti*).

Slovanski vpliv na madžarsko slovnico ni bil tako močan. V bistvu gre samo za uporabo glagola *fog* ‘vzeti’ kot pomožnega glagola za prihodnjik (*menni fog* ‘šel bo’). Sledove njegove vzporednice izmed sodobnih slovanskih knjižnih jezikov najdemo samo v ukrajinščini: *utimеть* ‘šel bo’ < *utu* *иметь*. V tem je *иметь* sedanjiška oblika glagola *яму* ‘vzeti’. Vendar je bil prihodnjik, tvorjen z glagolom **jeti* ‘vzeti’ in njegovimi oblikami, znan v vseh treh vzhodnoslovanskih jezikih in v nekaterih južnoslovanskih jezikih (stara srbsčina, srednja bolgarščina), torej so ga lahko poznali tudi panonski Slovani (Zoltán 2018).

3 Izposojenke iz posameznih slovanskih jezikov

Po onemitvi polglasnikov (12. stoletje), po končni razcepitvi praslovanščine, se začne novo obdobje tudi v zgodovini slovansko-madžarskih jezikovnih stikov. Od tega trenutka madžarščina besede prevzema iz posameznih slovanskih jezikov, ne pa iz pozno-praslovanških narečji: *pogácsa* ‘pogača’ (15. st.) < srb., hrv. *pògača*, sln. *pogáča* ‘isto’,

(*el*)*kótyavetyél* ‘prodati pod ceno’ (16. st.) < srb., hrv. *ko (h)óce véce [dati]*, dobesedno ‘kdo bo (dal/plačal več za blago)’, *kukac* ‘črv’ (18. st.) < srb., hrv. *kúkac* ‘hrošč’, *paprika* ‘paprika’ (18. st.) < srb., hrv. *pàprika* ‘isto’; *kerecsen, kerecset* ‘neka vrsta lovskega sokola, *Falco rusticolus*’ (13. st.) < rus. *krečēt, émelyeg* ‘želodec se komu obrača’ (16. st.), *émely* ‘slabost’ (18. st.) < rus. *xmel’* 1. ‘hmelj, *Humulus lupulus*’, 2. ‘pijanost’ (prim. finsko *humala* ‘hmelj, *Humulus lupulus*’ : *humalainen* ‘pijan’ (Zoltán 1979), *csinovnyik* ‘birokrat’ (19. st.) < rus. *činovnik, pogrom* ‘pogrom’ (od začetka 20. stoletja) < rus. *pogrom* ‘isto’, *kulák* ‘premožen kmet’ (od začetka 20. stoletja) < rus. *kulak* 1. ‘pest’, 2. ‘bogataj kmet’; *harisnya* ‘nogavica’ (15. st.) < ukr. *xološni* ‘zimске hlače od debele bele tkanine’, *poszáta* ‘penica, *Sylvia*’ (16. st.) < slš. *psota* ‘revščina’, *petrence* ‘kopica’ (17. st.) < slš. *petrenec* ‘isto’, *pesztonka* ‘pestonja’ (18. st.) < slš. *pestunka* ‘isto’.

Zaradi podobnosti slovanskih jezikov se ni enostavno odločiti, kateri je pravzaprav jezik dajalec niti pri poznejših izposojenkah iz 20. stoletja. Ta težava se še poveča, ko gre za ustno izposojenko. Takšen primer je glagol *zabrál* ‘ukrasti, ropati, pleniti’, o katerem pravijo, da je ruskega porekla in njegovo prevzemanje razlagajo z izkušnjami madžarskega prebivalstva s sovjetsko vojsko po drugi svetovni vojni (Lévai 1979: 140; Nyomárkay 2013: 76). Toda beseda ni bila prevzeta po drugi, ampak prvi svetovni vojni. Izpričana je od leta 1916 in ni nujno prevzeta iz ruščine, ampak lahko tudi iz jezikov severnih »slovanskih soborcev (češčina, slovaščina, poljščina, ukrajiniščina)« monarhije. Natančnega vira se ne da določiti niti na podlagi jezikovnih kriterijev, saj so ustreznicе psl. **zabǫrati* ‘odvzeti’ žive v vseh teh slovanskih jezikih (češč. *zabrat*, slš. *zabrat’*, polj. *zabrać*, ukr. *zabraty*, rus. *zabrat*). Razlikujejo se le po nedoločniški priponi in mestu naglasa ter samo s pomočjo vojnih spominov lahko domnevamo, da je beseda prešla v madžarski vojaški žargon iz jezika ukrajinskega prebivalstva vzhodne Galicije, nato v pogovorno knjižno madžarščino (EWU 2:1657; Zoltán 2017b).

Precejšnje hrvaško in srbsko prebivalstvo se je preselilo na Ogrsko zaradi osmanske ekspanzije v 16.–17. stoletju. Po izgonu Turkov so načrtno naseljevali opustele osrednje in južne dele države s priseljenci, ki so jih zbrali iz različnih delov Habsburškega cesarstva. Med njimi so med drugimi bili tudi tedanji severnoogrski (danes Slovaška) Slovaki in Rusini. Tako so v madžarski nižini poleg manjših krajev nastala velika slovaška mesta (Békéscsaba, Nyíregyháza, Szarvas, Kiskőrös) in rusinska naselja v Bački (Ruski Krstur, Kocura – danes Vojvodina, Srbija) in v Sremu (Vukovar – danes Hrvaška). Iz tega sledi, da prizorišča slovansko-madžarskih jezikovnih stikov v novejšem obdobju niso bila samo obmejna območja, vendar je bilo precej slovanskih jezikovnih otokov tudi znotraj madžarskega jezikovnega prostora z mnogimi slovansko-madžarskimi dvojezičnimi govorci. Prizorišče slovansko-madžarskih jezikovnih stikov na robu jezikovne meje je po prvi svetovni vojni pripadlo sosednjima državama (Čehoslovaški ter Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev), ki sta nastali po vojni. Severovzhodni

del jezikovne meje, t. i. Podkarpatje, pa je po letu 1944 prešel od Češkoslovaške k Sovjetski zvezi. S slovanskim vplivom na jezik madžarskega prebivalstva v sosednjih državah (Slovaška, Ukrajina, Srbija, Hrvaška, Slovenija) se ukvarjajo samostojne monografije in zborniki (Göncz 1999; Csernicskó 1998; Kontra 2012, 2016; Lanstyák 2000). Po pogodbi o češkoslovaško-madžarski izmenjavi prebivalstva, ki je bila sklenjena po drugi svetovni vojni, se je precejšnji del Slovakov na Madžarskem preselil na južno Slovaško na mesto Madžarov, ki so bili iz tega območja izseljeni. S tem je zelo oslabela največja slovanska manjšina na Madžarskem in so se pospešili tudi asimilacijski procesi na obeh straneh (češko)slovaške meje. Sovjetska vojaška okupacija Madžarske (1944–1991) in sovjetska politična ureditev nista imeli velikega jezikovnega vpliva na knjižno madžarščino, čeprav je bilo učenje ruščine obvezno na vseh stopnjah izobraževanja. Sovjetizmi politične in tehniške terminologije (*szovjet*, *kulák*, *szputnyik*) so sčasoma postali historizmi (Zoltán 1993). Popolnoma drugače pa je bilo v Podkarpatju, ki je postalo del Sovjetske zveze leta 1944. Tam je jezik madžarskega prebivalstva pod asimilacijskim vplivom ruščine in ukrajinščine (Kótyuk 2007; Baran' 2021; Gazdag 2021). Zaradi velike podobnosti vseh sosednjih slovanskih jezikov se lahko zgodi, da so nekatere novejšje slovanske izposojenke bile prevzete v jezikovno različico madžarščine, ki jo govorijo v sosednjih državah, a teh izposojenk ni v knjižni madžarščini (npr. *szesztra* 'medicinska sestra'; Gazdag 2019).

Za sklep lahko rečemo, da je bil slovanski jezikovni vpliv na knjižno madžarščino in njene pokrajinske različice precej velik. Slovanske izposojenke se pojavljajo skoraj na vseh področjih življenja. Še posebej veliko jih je na naslednjih pomenskih poljih:

- država in pravo: *király* 'kralj' < **kralb* < *Karl*, *tiszt* 'častnik; dolžnost' < *čьstь*, *porozló* 'birič' < **pristavb*, *tömlöc* 'zapor' < **т̃м̃ьница*, *paraszt* 'kmet' < **prostb*, *rab* 'suženj, zapornik' < **robb* < **orbь*, *szolga* 'služabnik, hlapec' < **sluga*, *szabad* 'prost, svoboden' < **svobodb*, *pénz* 'denar' < **penę(d)zь*, *perel* 'tožiti' < **pr̃ęti*, *panaszol* 'potožiti' < **ponositi*, *parancsol* 'ukazati' < **poročiti*;
- kmetijstvo: *rozs* 'rž' < **r̃žь*, *zab* 'oves' < **zobь*, *gabona* 'žito' < **gobino*, *kalász* 'klas' < **klasь* < **kolsь*, *korpa* 'otrobi' < **krupa*, *konkoly* 'kokalj' < **kokolь*, *barázda* 'brazda' < **brazda* < **borzda*, *kapál* 'kopati' < **kopati*, *kasza* 'kosa' < **kosa*, *szalma* 'slama' < **slama* < **solma*, *len* 'lan' < **l̃nь*, *bab* 'fižol' < **bobь*, *lencse* 'leča' < **leča* < **leťja*, *széna* 'seno' < **sěno*, *járom* 'jarem' < **jarьmь*, *iga* 'jarem' < **jbgo*, *patkó* 'podkev' < **podьkovь*, **podьkovь*, *bárány* 'jagnje' < **baranь*, *jérce* 'jarica' < **jarica*;
- poklici: *bodnár* 'sodar' < **bьdnarь*, *bödön* 'deža' < **bьdnь*, *vödör* 'vedro' < **vędro*, *donga* 'doga' < **doga*, *abroncs* 'obroč' < **obrōčь*, *takács* 'tkalec' < **tkacь*, *esztérgályos* 'strugar' < **strugarь*, *mészáros* 'mesar' < **męsarь*, *kovács* 'kovač' < **kovačь*, *gerencsér*, *gölöncsér* 'lončar' < **gьr̃nьčarь*;

- ribolov, lov: *mocsár* ‘močvirje’ < **močarъ*, *patak* ‘potok’ < **potokъ*, *iszap* ‘blato, mulj’ < **jъzъpъ*, *gát* ‘jez, nasip’ < **gatъ*, *zsilip* ‘splavnica’ < **žlěbъ* < **želbъ*, *csónak* ‘čoln’ < **čьlnъkъ*, *számszerij* ‘samostrel’ < **samostrělbъ*;
- krščanstvo: *kereszt* ‘križ’ < **krъstъ*, *keresztjén/keresztény* ‘kristjan’ < **krъstijanъ*, *keresztel* ‘krstiti’ < **krъstiti*, *szent* ‘svet’ < **svętъ*, *malaszt* ‘(božja) milost’ < **milostъ*, *pap* ‘duhovnik’ < **popъ*, *parázna* ‘prešuštnik/prešuštnica’ < **prazdъnъ* < **porzdъnъ*, *zarándok* ‘romar’ < **stranъnikъ*, *zsolozsma* ‘brevir’ < **služьba*;
- družina: *család* ‘družina’ in *cseléd* ‘sluga/služkinja’ < **čeljadbъ*, *déd* ‘praded/prababica’ < **dědъ*, *unoka* ‘vnuk’ < **vъnukъ*, *dajka* ‘varuška’ < **dojьka*, *mostoha* ‘mačeha’ < **maštexa* < **matjexa*, *koma* ‘boter’ < **kumъ*;
- hiša in oprema, posode, jed: *eszterha* ‘nadstrešek’ < **strěxa*, *gerenda* ‘greda’ < **gręda*, *pince* ‘klet’ < **pivъnica*, *udvar* ‘dvor(išče)’ < **dvorъ*, *asztal* ‘miza’ < **stolъ*, *lóca* ‘klop’ < **lavica*, *polc* ‘polica’ < **polica*, *párna* ‘vzglavnik, blazina’ < **perina*, *abrosz* ‘(namizni) prt’ < **obrusъ*, *zár* ‘ključavnica’ < **zavorъ*, *kulcs* ‘ključ’ < **ključъ*, *katlan* ‘kotel, kotlina’ < **kotlovina*, *csésze* ‘skodelica’ < **čaša*, *ebéd* ‘kosilo, obeda’ < **obědъ*, *uzsonna* ‘(popoldanska) malica’ < **užinъ*, *vacsora* ‘večerja’ < **večerja*, *pecsenye* ‘pečenka’ < **pečenja*, *káposzta* ‘zelje’ < **kapusta*, *tészta* ‘testo’ < **těsto*, *kovász* ‘kvas’ < **kvasъ*, *szalonna* ‘slanina’ < **slanina* < **solnina*, *kolbász* ‘klobasa’ < **kьlbasa*;
- rastlinstvo: *cser* ‘cer, *Quercus cerris*’ < **cerъ*, *bodza* ‘bezeg, *Sambucus nigra*’ < **bъzъje*, *málna* ‘malina’ < **malina*, *gomba* ‘goba’ < **gъba*, *moha* ‘mah’ < **mъxъ*, *szilva* ‘sliva’ < **sliva*, *cseresznye* ‘češnja’ < **črěšnja* < **čeršъnja*;
- živalstvo: *medve* ‘medved’ < **medvědъ*, *galamb* ‘golob’ < **golъbъ*, *gerlice* ‘grlica’ < **gъrdlica*, *szarka* ‘sraka’ < **sraka* < **sorka*, *veréb* ‘vrabec’ < **vrabijъ* < **vorbijъ*, *bolha* ‘bolha’ < **blъxa*, *giliszta* ‘glista’ < **glista*, *pióca* ‘pijavka’ < **pijavica*, *csuka* ‘ščuka’ < **ščuka*, *pisztráng* ‘postrv’ < **pъstroгъ*, *rák* ‘rak’ < **rakъ*, *vidra* ‘vidra’ < **vydra*.

Med izposojenkami je največ samostalnikov, a je nekaj tudi pomembnih pridevnikov: *bolond* ‘nor(ec)’ < **blōdъ*, *drága* ‘drag’ < **dragъ* < **dorgъ*, *gonosz* ‘zloben’ < **gnusъ*, *izgága* ‘nemiren, nestrpen’ < **jъzgaga*, *göndör* ‘kodrast’ < **kōdrъ*, *tiszta* ‘čist’ < **čistъ*. Poleg že prej omenjenih glagolov (*beszél*, *mér*, *keresztel*, *perel*, *panaszol*, *kapál*) so pogosti še: *gázol* ‘brestiti’ < **gaziti*, *kuruzsol* ‘ukvarjati se z mazaštvom’ < **kružiti* < **krōžiti*, *öblít* ‘izplakovati’ < **obliti*, *szid* ‘oštevatí’ < **styđiti*, *tör* ‘treti’, *töröl* ‘brisati’ < **terti*, **tъrō*, *varázsol* ‘čarati’ < **vražiti* < **voržiti*, *vizsgál* ‘raziskovati, proučevati, preiskovati’ < **vyžigati* (Bárczi 1958: 94–95; Kniezsa 1955: s. v.; Zoltán 2020).

VIRI IN LITERATURA

- ANIKIN, Aleksandr Evgen'evič, 2009–: *Russkij ètimologičeskij slovar'* 1–. (Rukopisnye pamjatniki Drevnej Rusi.) Moskva, Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija.
- BALASSA, József, 1937: *A magyar nyelv életrajza*. Budapest: Renaissance.
- BARAN', Jelyzaveta, 2021: *Hungaro-Ucrainica*. Berehove: ZUI, Užhorod: RIK-U.
- BÁRCZI, Géza, 1958: *A magyar szókincs eredete*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- CSEERNICKÓ, István, 1998: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris.
- DAI = Constantinus Porphyrogenitus, 1967: *De administrando imperio*. Greek text edited by Gy. Moravcsik. English translation by R. J. H. Jenkins. New, revised edition. Washington D. C.: Dumbarton Oaks.
- DANKOVSKY, Gregorius, 1833: *Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum / Kritisches-etymologisches Wörterbuch der ungarischen Sprache*. Posen/Preßburg: Typis Haeredum Belnay.
- DÉCSY, Gyula, 1958: Die Entsprechungen der gemeinslavischen Halbvokale im Finnischen und Ungarischen. *Die Welt der Slaven* 3. 369–388.
- DÉNES, György, 2009: Pest pataka. *Névtani Értésítő* 31. 105–111.
- ÉRTSZ = BÁRCZI, Géza, ORSZÁGH, László (ur.), 1959–1962: *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- ÈSSJa = TRUBAČEV, O. N., ŽURAVLEV, A. F., VARBOT, Ž. Ž. (ur.), 1974–: *Ètimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov*. Moskva: Nauka.
- EWU = BENKŐ, Loránd (ur.), 1993–1995: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- FÜREDI, Mihály, KELEMEN, József (ur.), 1989: *A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára (1965–1977)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- GAZDAG, Vilmos, 2019: *Szesztra* – egy kiveszett szláv jövevényszó regionális újrakölcsönzéséről. *Magyar Nyelv* 115. 460–467.
- GAZDAG, Vilmos, 2021: *Szláv elemek a kárpátaljai beregszászi járás magyar nyelvjárásában*. *Monográfia*. Törökbálint: Termini Egyesület.
- GÖNCZ, Lajos, 1999: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest: Osiris, Újvidék: Forum.
- HADROVICS, László, 1989: A magyar nyelv kelet-közép-európai szellemi rokonsága. János Balázs (ur.): *Nyelvünk a Duna-tájon*. Budapest: Tankönyvkiadó. 7–46.
- KISS, Lajos, 1976: *Szláv tükörszók és tükörjelentések a magyarban*. (Nyelvtudományi Értekezések 92.) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KISS, Lajos, 1979: Tautologische slawisch-ungarische Mischnamen in der ungarländischen Toponymie. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 25. 231–239.
- KISS, Lajos, 1994: *Kniezsa István*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KNIEZSA, István, 1942: Magyar–szláv nyelvi érintkezések. Gyula Szekfű (ur.): *A magyarság és a szlávok*. Budapest: Franklin Társulat. 168–188.
- KNIEZSA, István, 1943: Nyelvészet és őstörténet. Lajos Ligeti (ur.): *A magyarság őstörténete*. Budapest: Franklin. 178–190.

- KNIEZSA, István, 1955: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai 1/1–2*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KNIEZSA, István, 1963: Charakteristik der slawischen Ortsnamen in Ungarn. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 9. 27–44.
- KONTRA, Miklós (ur.), 2012: *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest: Gondolat Kiadó, Alsóőr: Imre Samu Nyelvi Intézet, Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- KONTRA, Miklós (ur.) 2016: *A magyar nyelv Horvátországban*. Budapest: Gondolat Kiadó, Eszék: Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet.
- KÓTYUK, István, 2007: *Ukrainskie zaimstvovanija v užanskom vengerskom govore*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola, Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék.
- LANSTYÁK, István, 2000: *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest: Osiris, Pozsony: Kalligram.
- LESCHKA, Stephanus, 1825: *Elenchus vocabulorum Europaeorum cum primis slavico-rum Magyarici usus*. Budae: Typis Typographiae Regiae Univ. Hungaricae.
- LÉVAI, Béla, 1979: Peremszókincsünk orosz elemei. *Magyar Nyelvjárások* 22. 139–143.
- MAŽURANIĆ, Vladimir, 1908–1922: *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- MELICH, János, 1910: *Nyelvünk szláv jövevényei*. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 13.) Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- MIKLOSICH, Franz, 1871: *Die slavischen Elemente im Magyarischen*. Wien: Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei.
- PAPP, Ferenc, 1967: Tölgéink. *Magyar Nyelvőr* 91. 45–52.
- Rj JAZU = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1, (1880–82) – 23 (1975–76). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SJS = KURZ, Josef, HAUPTOVÁ, Zoe (ur.), 1958–1997: *Slovník jazyka staroslověnského / Lexicon linguae palaeoslovenicae* 1–4. Praha: Academia, Euroslavica.
- STACHOWSKI, Marek, 2009: Eugen Helimskis Materialien zur Erforschung der ältesten slawisch-ungarischen Sprachkontakte. *Studia Etymologica Cracoviensia* 14. 35–107.
- TESZ = BENKŐ, Loránd (ur.), 1967–1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TROUBETZKOY, N. S., 1922: Essai sur la chronologie de certains faits phonétiques du slave commun. *Revue des Études Slaves* 2. 217–234.
- VASMER, Max, 1953–1958: *Russisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- VERANTIUS, Faustus, 1595: *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae et Vngaricae*. Venetiis: Apud Nicolaum Morettum.
- XELIMSKIJ, Evgenij Arnol'dovič, 2000: *Komparativistika, uralistika: lekcii i sta'i*. Moskva: Jazyki russkoj kultury.
- ZOLTÁN, András, 1979. K voprosu o vostočno-slavjansko-vengerskix leksičeskix svjazjax staršego perioda. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 25. 465–473.

- ZOLTÁN, András, 1992: Die Bedeutung von Franz Miklosich für die ungarische Sprachwissenschaft. Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Miklošičev zbornik: Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991.* (Obdobja 13.) Ljubljana: SAZU, Univerza v Ljubljani, Univerza v Mariboru. 411–413.
- ZOLTÁN, András, 1993: Wpływ języka rosyjskiego na język węgierski w latach 1944–1991. Stanisław Gajda (ur.), *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy Środkowej i Wschodniej.* Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich, Instytut Filologii Polskiej. 149–151.
- ZOLTÁN, András, 2009: O starinnom vengerskom nazvanii slavjan *tót*. Sergejus Temčinas idr. (ur.): *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos.* (Bibliotheca Archivi Lithuanici 7). Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla. 439–441.
- ZOLTÁN, András, 2013: Slavjanskie dialekty Karpatskogo bassejna vo vremja priхода vengrov (IX v.). *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 58. 209–218.
- ZOLTÁN, András, 2015: Vizantijskaja missija u vengrov. X. Vopros o slavjanskom jazykovom posredničestve. Anthony-Emil Tahiaos (ur.): *Cyril and Methodius: Byzantium and the world of the Slavs.* Thessaloniki: Δήμος Θεσσαλονίκης. 658–663.
- ZOLTÁN, András, 2017a: Régi keleti szláv jövenényszavaink. István Lukács (ur.): *Nexus Linguarum: Köszöntő kötet a 80 éves Nyomárkay István akadémikus tiszteletére.* Budapest: ELTE. 377–384.
- ZOLTÁN, András, 2017b: Mely szláv nyelvből jött *zabrál* szavunk? *Magyar Nyelv* 113. 225–227.
- ZOLTÁN, András, 2018: Uhors'ke skladene majbutne v areal'nomu aspekti. *Hungaro-Ruthenica* 8. 183–188.
- ZOLTÁN, András, 2020: Hungarian and Slavic. Marc L. Greenberg (ur.): *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online.* Leiden: Brill. <http://dx.doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_035986>.
- ZOLTÁN, András, JANURIK, Szabolcs, 2018: Entlehnungen und Kalkierungen im Ungarischen. Kai Witzlack-Makarevich (ur.): *Kalkierungs- und Entlehnungssprachen in der Slavia: Boris Unbegaun zum 120. Geburtstag.* Berlin: Frank und Timme. 325–338.